

Coronamonitor Zuid-Holland #5

De impact van de Corona-uitbraak op de economie van
Zuid-Holland

Datum: 14 mei 2020

Inleiding

Voor u ligt de vijfde editie van de Coronamonitor Zuid-Holland. Deze monitor is een gezamenlijk product van de Economic Board Zuid-Holland, InnovationQuarter, Metropoolregio Rotterdam Den Haag en Provincie Zuid-Holland. De doelstelling van deze monitor is inzicht verschaffen in de economische impact van de COVID-19-uitbraak op de economie van Zuid-Holland. De Zuid-Hollandse economie vormt een belangrijk deel van de Nederlandse economie. Negatieve effecten op de economie van Zuid-Holland zijn dus op nationaal niveau voelbaar.

Aan de hand van actuele cijfers, beelden en analyses beschrijven en duiden we deze in de monitor de zichtbare en de te verwachten economische gevolgen van de COVID-19-uitbraak. De economie van Zuid-Holland heeft een sterk internationaal karakter en is in hoge mate verweven met de Nederlandse en de wereldeconomie. Om die reden is de indeling van deze monitor gelaagd. We starten met een beschrijving van de gevolgen voor de wereldeconomie, vervolgens bespreken we de gevolgen voor de Nederlandse economie en we sluiten af met de gevolgen voor de regionale economie van Zuid-Holland.

Dit is de vijfde Coronamonitor Zuid-Holland. De komende periode zullen we deze monitor regelmatig vernieuwen wanneer er nieuwe feiten en cijfers voor handen zijn. Gelet op de snelle ontwikkelingen en de beperkte toegang tot actuele cijfers, spreekt het voor zich dat de analyses in deze monitor voorlopig zijn. Mocht u vragen of opmerkingen hebben over de monitor, dan kunt u contact opnemen met Jan Jacob Vogelaar (janjacob.vogelaar@innovationquarter.nl).

Kerncijfers Zuid-Hollandse economie als % van Nederland

Bron: Economic Board Zuid-Holland en Erasmus Centre for Entrepreneurship

➤	162	miljard euro BNP	21%
➤	1,9	miljoen banen	20%
➤	3,1	miljard euro R&D	23%
➤	75	miljard euro export	23%
➤	595	scaleups	21%

I. Gebiedsbeeld

Coronamonitor Zuid-Holland #5

Aantal coronabesmettingen

- Wereldwijd: > 4.400.000 cases
- Nederland: 43.481 cases, 11.457 ziekenhuisopnames
- Zuid-Holland: 2.039 ziekenhuisopnames (17,8%)

In het ziekenhuis opgenomen COVID-19 patiënten Zuid-Holland

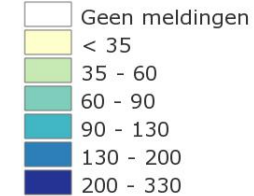
Per 100.000 inwoners per gemeente tot en met 14-05-2020. Bewerking: Menno Hekker.

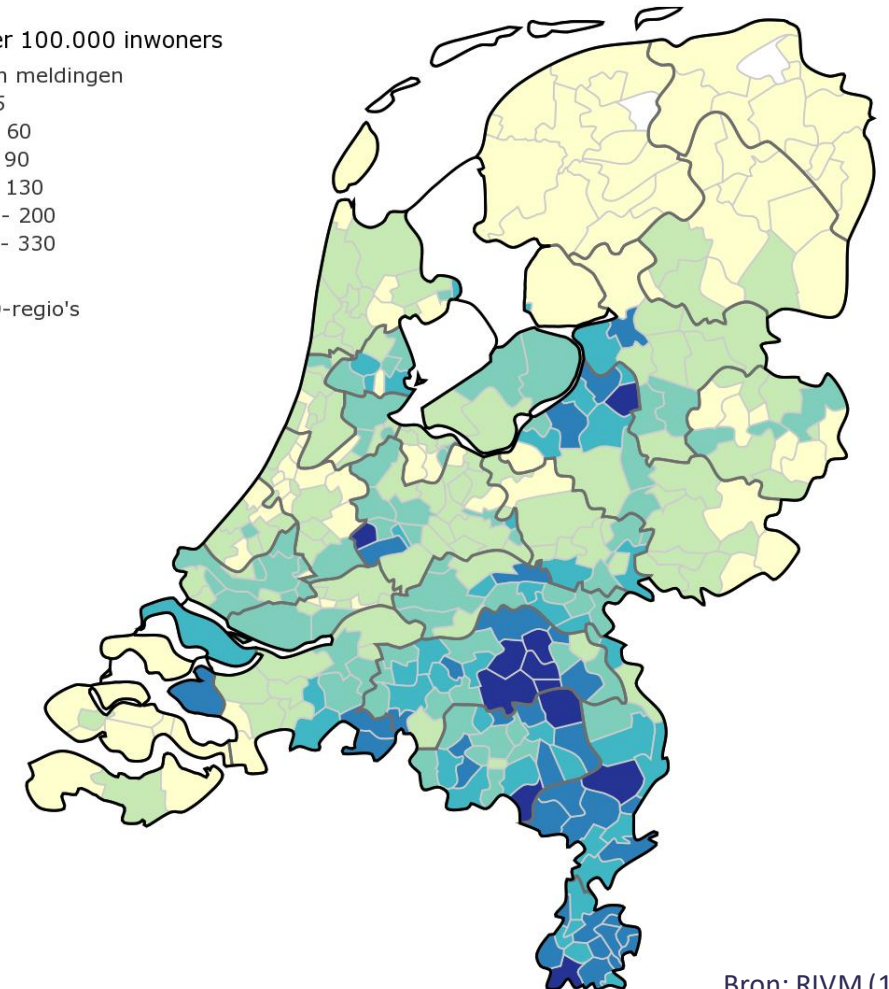
In het ziekenhuis opgenomen COVID-19 patiënten

Per 100.000 inwoners per gemeente tot en met 14-05-2020

Aantal per 100.000 inwoners

— GGD-regio's

II. Effecten wereldeconomie en Nederlandse economie

Coronamonitor Zuid-Holland #5

Wereldeconomie

Eerste beelden:

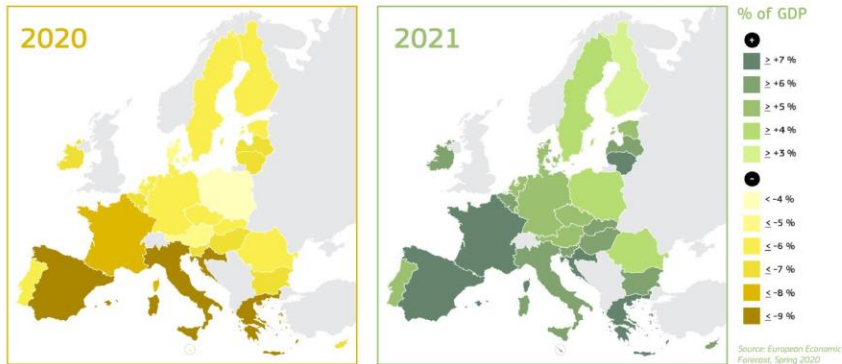
- De wereldeconomie krijgt harde klappen. Het **Amerikaanse BBP** was eind april **11,6% lager** dan een jaar eerder.
- De productie van de **Chinese industrie is in maart verder gedaald**. In vergelijking met 2019 is de industriële productie in het eerste kwartaal van 2020 met ruim 10% afgenomen. De Europese inkoopmanagersindex staat historisch laag.
- Ruim **26 miljoen Amerikanen** hebben de afgelopen weken een **ww-uitkering aangevraagd**. Ook in China heeft de werkloosheid gepiekt.
- **Er wordt veel thuisgewerkt**. Dat uit zich onder meer in de exponentiële toename van het gebruik van Microsoft Teams, het aantal Instagramposts met de #homebake en het aantal zoekopdrachten over “bakken” zo meldt The Economist.
- Het sluiten van kapsalons wereldwijd heeft geleid tot een toename in het aantal zoekopdrachten naar o.a. “knippen” en “tondeuse”, een indicatie dat mensen zelf met schaar en tondeuse in de weer zijn gegaan.

Verwachte effecten:

- Sterke afname economische groei **leidend tot een recessie**. Het IMF verwacht dat de wereldeconomie in 2020 met 3% krimpt. De verwachting is dat de economie van de EU met 7,4% krimpt, aldus de Europese Commissie.
- De WTO verwacht dat de **wereldhandel** 13% (optimistisch scenario) tot 32% (pessimistisch scenario) **afneemt**. Export vanuit Azië en Noord-Amerika wordt het hardst geraakt en dienstenexport wordt harder geraakt dan productie-export, als gevolg van reisrestricties.
- De ILO verwacht een afname van het totaal aantal gewerkte uren wereldwijd van 10,5% in het tweede kwartaal van 2020. Dat is gelijk aan **305 miljoen fulltime banen**. Noord- en Zuid-Amerika worden naar verwachting het hardst geraakt.
- McKinsey schat dat ruim een kwart van de Europese banen kwetsbaar is voor de coronacrisis. In totaal gaat het om **59 miljoen banen**. Als de coronacrisis niet wordt beteugeld kan de Europese **werkloosheid oplopen tot 11,2%**.

Wereldeconomie

Growth map

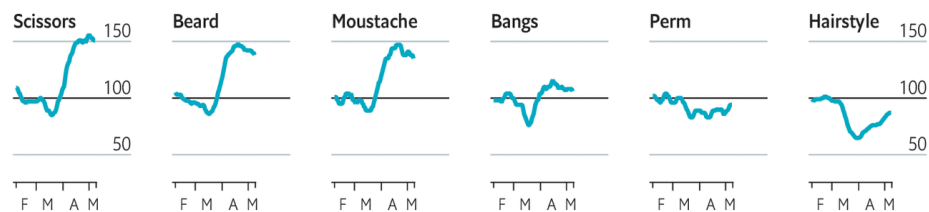
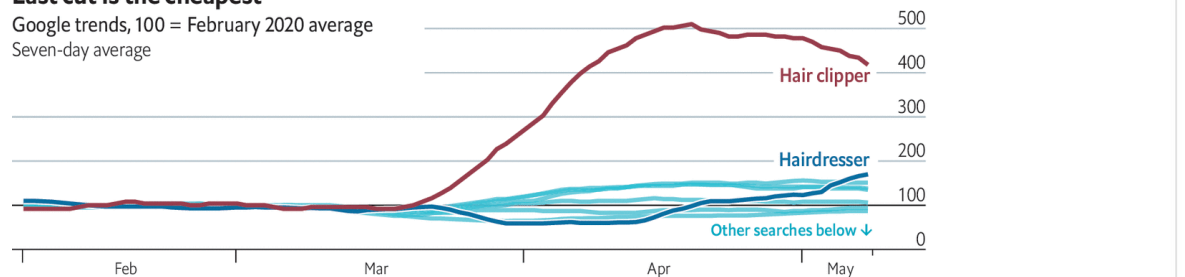

Economic and Financial Affairs

Last cut is the cheapest

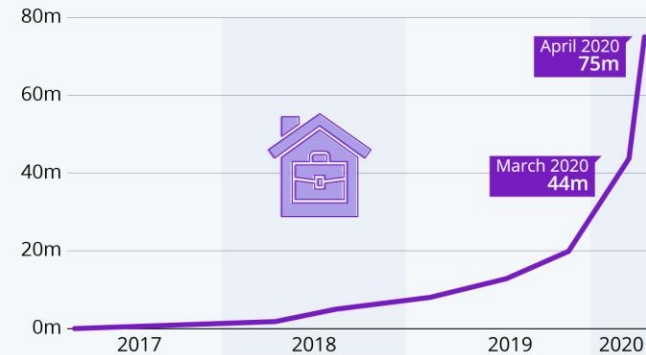
Google trends, 100 = February 2020 average
Seven-day average

Source: Google
The Economist

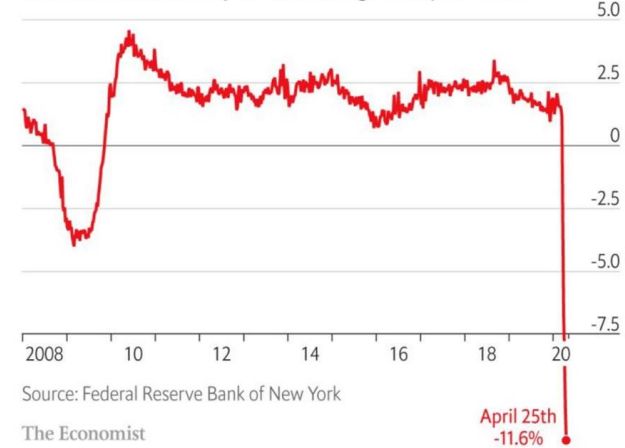
Microsoft Teams Sees Jump in Usage as Remote Work Surges

Number of daily active users of Microsoft's workplace communication app Teams

America's GDP has been whacked by the crisis

United States, weekly GDP, % change on a year earlier

Source: Federal Reserve Bank of New York

The Economist

Eerste beelden Nederlandse economie

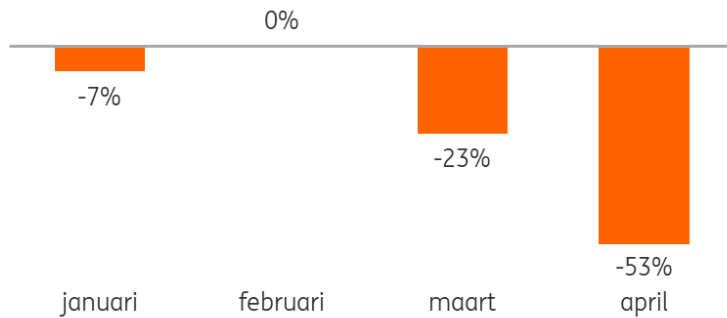
- **Consumentenvraag neemt af.** Dat blijkt onder andere uit analyses van pintransacties van ABN Amro en ING en de terugloop in de verkoop van auto's. Het aantal pintransacties begint weer langzaam toe te nemen.
- **Vakantiegeld wordt opgespaard.** Uit cijfers van ING blijkt bovendien dat slechts 25% van de consumenten vakantiegeld gebruikt voor vakantie, 32% spaart het op.
- **Aantal nieuwe ww-uitkeringen stijgt met 42%.** Uit cijfers van het UWV blijkt dat het aantal nieuwe ww-uitkeringen sterk is gestegen. In maart verstrekke UWV 37.800 nieuwe WW-uitkeringen. Een stijging van 42% t.o.v. februari en 53% t.o.v. maart 2019. Met name vanuit de horeca, uitzendbranche en cultuursector komen veel aanvragen.
- **Historische daling inkoopmanagersindex.** De inkoopmanagers index daalt in april 2020 naar 41,3. De score is niet eerder zo hard gedaald.
- **Veel bedrijven vragen NOW aan.** Het UWV meldt dat inmiddels meer dan 114.000 bedrijven NOW hebben aangevraagd. Inmiddels hebben 104.000 bedrijven een voorschot ontvangen. Deze bedrijven, die gezamenlijk 1,7 miljoen mensen in dienst hebben, melden gemiddeld een omzetverlies van 70%. Horeca catering, detailhandel en overige commerciële dienstverlening hebben het grootste aandeel in toekenningen.
- **Ziekteverzuim hoogste in 17 jaar.** In de eerste drie maanden van 2020 is het ziekteverzuim opgelopen tot 5,2%, meldt het CBS. Dit is sinds begin 2003 niet zo hoog geweest. Ziekteverzuim ligt het hoogst in zorg en industrie. Mogelijk gaat het deels om preventief verzuim.
- **Al 343.000 TOZO-aanvragen.** Het ministerie van SZW schat dat 343.000 (ruim 1 op de 5) ondernemers inkomenssteun hebben aangevraagd.
- **Minder nieuwe bedrijven, toename faillissementen valt vooralsnog mee.** Het aantal KvK-inschrijvingen ligt april 2020 34% lager dan een jaar eerder. Het aantal faillissementen nam in de eerste 4 maanden met ruim 3% toe t.o.v. van 2019. In april nam dit aantal 29% toe t.o.v. een maand eerder en 36% t.o.v. april 2019. Ondanks het steunpakket van de overheid is het onvermijdelijk dat dit aantal gaat oplopen.
- Uit een enquête onder 360 exporteurs van Evofenedex en Atradius dat **1 op de 5 bedrijven al waardeketens hebben verlegd** als gevolg van de crisis. Van deze verleggingen heeft 40% een tijdelijk karakter.

Eerste beelden Nederlandse economie

Nederlandse verkoop van nieuwe auto's ruim 50% lager in april

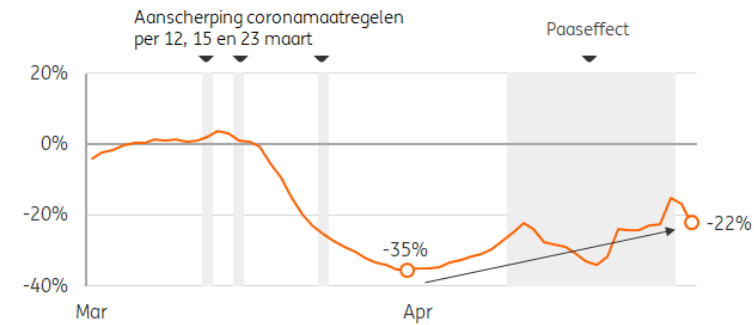
Registraties nieuwe personenauto's t.o.v. dezelfde periode in 2019

Bron: RAI Vereniging, RDC/RDW, ING Economisch Bureau

Totaal aantal pinbetalingen laat verbetering zien

Aantal pinbetalingen als 7-dgs voortschr. som, verandering tov jaar eerder, gecorrigeerd voor trend

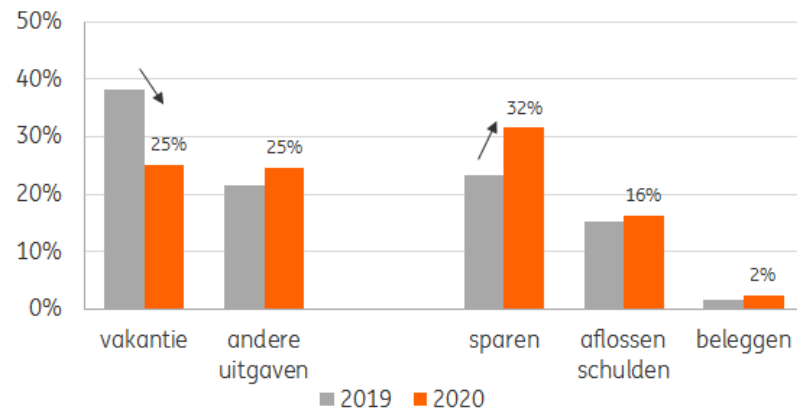
Laatste datapunt: maandag 27 april 2020

Bron: ING

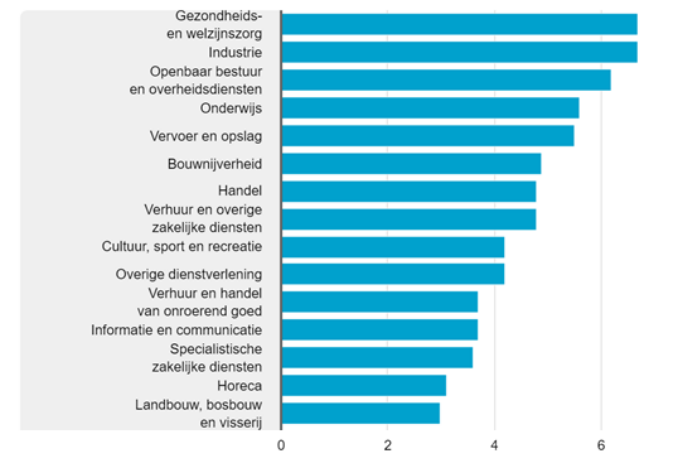
Vakantiegeld minder vaak naar vakantie en vaker gespaard

Aandeel respondenten* op de vraag: "De voornaamste bestemming van mijn vakantiegeld is..."

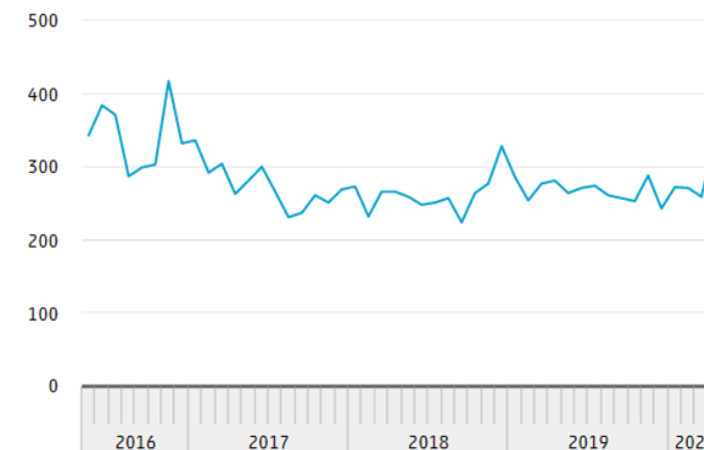
Bron: ING Vraag van Vandaag mei 2019 en 2020. * Excl. n.v.t.

Ziekteverzuim, 1e kwartaal 2020*

* Voorlopige cijfers

Aantal faillissementen van bedrijven en instellingen (excl. eenmanszaken), voor zittingsdagen gecorrigeerd

Verwachtingen Nederlandse economie

- **Recessie onvermijdelijk, werkloosheid loopt op.** Afhankelijk van het scenario krimpt de economie volgens het CPB 1,2% tot 7,7%. Het IMF voorspelt een krimp van de Nederlandse economie van 7,5% in 2020. Dat is fors hoger dan de gemiddelde verwachting voor rijke landen.
- **47% van de bedrijven vreest voor het voortbestaan als deze crisis 6 maanden duurt.** Kleine bedrijven (5-20 medewerkers) zijn het bezorgdst, daar ligt dit percentage op 56%. Bij grote bedrijven (100+ medewerkers) ligt dit met 34% relatief het laagst, meldt CBS.
- **Veel bedrijven verwachten omzetverlies.** Ongeveer driekwart van de bedrijven verwacht omzetverlies te lijden in het tweede kwartaal van 2020, meldt CBS. De horeca, auto- en motorbranche, cultuur, sport- en recreatiesector zijn het somberst. Zij verwachten ruim 90% verlies.
- **UWV verwacht banenkrimp. Het UWV verwacht een banenkrimp in veel sectoren.** De grootste krimp wordt verwacht in de zakelijke dienstverlening (uitzendbranche en reisbureaus), horeca, cultuur, sport & recreatie, sierteelt en luchtvaart. Ook in de technologische industrie, detailhandel non-food, autohandel, personenvervoer over land en overige dienstverlening (waaronder kappers) wordt grote krimp verwacht. Ca. 2,4 miljoen Nederlanders werken in een sector waar (zeer) grote krimp wordt verwacht.
- **Grootste daling consumentenvertrouwen ooit.** Consumenten zijn somber. Het consumentenvertrouwen laat de grootste daling ooit zien en Nederlandse consumenten zijn nog nooit zo negatief geweest over de economie in de komende twaalf maanden, meldt het CBS. Van de ondervraagde consumenten verwacht 85% dat de werkloosheid zal toenemen.
- **Ook producentenvertrouwen laat grootste daling ooit zien.** Vooral het oordeel over de verwachte bedrijvigheid daalde ongekend sterk, aldus het CBS. In alle branches van de industrie was de daling in het vertrouwen de grootste daling ooit.
- **We bereiden ons voor op een “anderhalve-meter-economie”.** Rabobank concludeert dat bijna 90% van de economische activiteit in Nederland kan met ten minste anderhalve meter afstand tot anderen plaatsvinden, waarvan 43 procentpunt geheel thuiswerkt. In de ICT, specialistische- en financiële dienstverlening is de impact van thuiswerken het kleinst. Horeca en overige dienstverlening, zoals de kapper, zijn het minst geschikt voor de anderhalvemeter-economie.

Verwachtingen Nederlandse economie

Tabel 1 Verwachte impact op sectorale werkgelegenheid in 2020

Verhuur en overige zakelijke diensten*	zeer grote krimp	
Horeca		
Cultuur, sport en recreatie		
Luchtvaart		
Sierteelt		
Detailhandel non-food	grote krimp	
Metaal en technologische industrie		
Overige dienstverlening**		
Autohandel		
Personenvervoer over land		
Specialistische zakelijke diensten***	gemiddelde krimp	
Groothandel		
Bouwnijverheid		
Overige industrie****		
Goederenvervoer		
Logistieke diensten		
Chemische industrie		
Onderwijs		geen/kleine krimp
Detailhandel food		
Financiële instellingen		
Informatie en communicatie		
Voedings- en genotmiddelenindustrie		
Verhuur van en handel in onroerend goed		
Energie, water en afval		
Fruit- en groenteteelt		
Gezondheids- en welzijnzorg	groei	
Openbaar bestuur		
Post en koeriers		

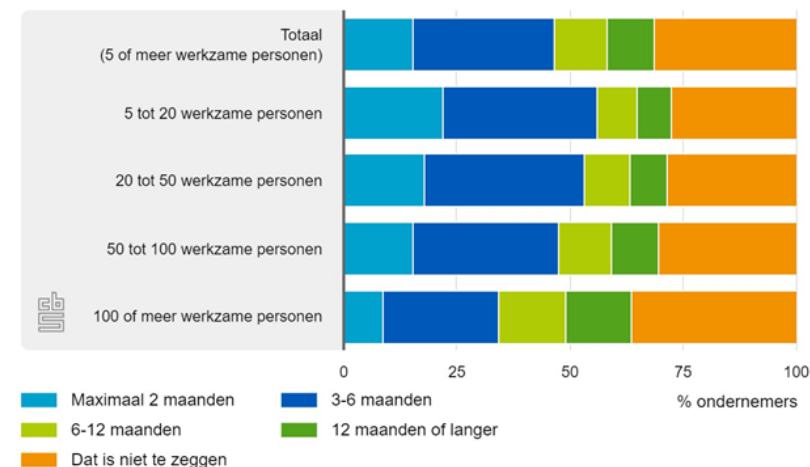
* betreft o.a. uitzendbureaus en reisbureaus.

** betreft o.a. persoonlijke dienstverlening (w.o. kappers en nagelstudio's) en levensbeschouwelijke en politieke organisaties.

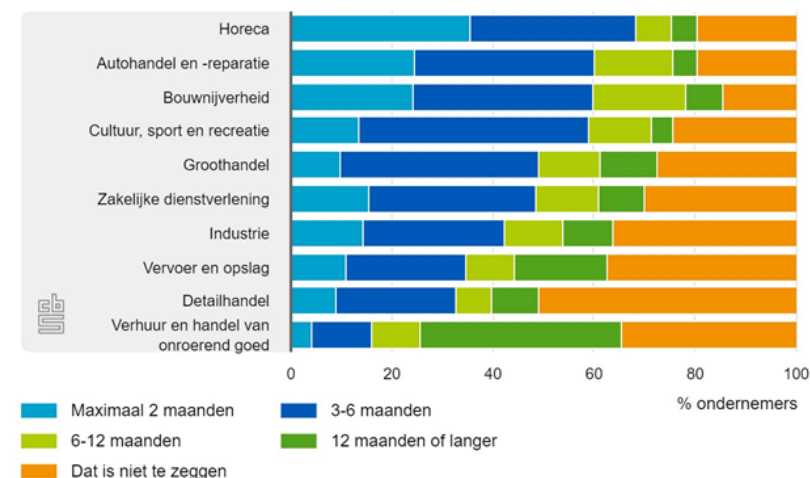
*** betreft o.a. reclamebureaus, architecten en accountantskantoren.

**** betreft o.a. vervaardiging van diverse consumentengoederen (w.o. meubels) en reparatie/installatie machines en apparaten.

Voortbestaan bedrijf bij aanhoudende coronacrisis, april 2020

Voortbestaan bedrijf bij aanhoudende coronacrisis, april 2020

III. Effecten Zuid-Holland en sectoren

Coronamonitor Zuid-Holland #5

Zuid-Hollandse economie

Eerste beelden:

- **20.918 NOW-toekenningen** in Zuid-Holland (peildatum: 30 april '20), dat is **20,2% van NL**. De gemeente Rotterdam meldt dat 11.483 zelfstandigen een **TOZO-aanvraag** hebben ingediend.
- Het aantal **ww-aanvragen** in Zuid-Holland is in maart met **53% toegenomen** t.o.v. februari 2020.
- Het aantal **online vacatures** is sinds de lockdown **gedaald met 43%**.
- Het aantal **faillissementen** is in de eerste vier maanden van 2020 **11% toegenomen** t.o.v. een jaar eerder.
- Zuid-Holland heeft een erg **internationale economie**: 23% van Nederlandse export, internationaal talent en internationaal opererende kennisinstellingen. Beperkingen internationale handel raken Zuid-Holland.

Verwachtingen:

- Rabobank verwacht dat de sectorstructuur en minder sterk aanwezige agglomeratie- en clustervoordelen zorgen dat **Zuid-Holland niet bovengemiddeld gevoelig** is voor de economische gevolgen van de corona crisis.
- De **verschillen tussen sectoren zijn echter groot**. Juist de export en de dienstensector worden stevig geraakt. Deze in Zuid-Holland bovengemiddeld sterke sectoren leverden in eerdere voorspellingen een grote bijdrage aan de verwachte groei van de regio.
- ING schat dat het tot minimaal **eind 2020** duurt voordat de meeste **sectoren** terug zijn op hun **oude niveau**. Als het virus in de herfst terugkomt, duurt herstel langer.
- Van de Zuid-Hollandse bedrijven (5+ medewerkers) **vreest 46% voor het voortbestaan** als de crisis langer dan 6 maanden duurt. Bijna driekwart van de Zuid-Hollandse bedrijven verwacht een omzetverlies.

Haven en logistiek

Eerste beelden:

- Afname van internationale productie zorgt voor een **afname van vrachtvolumes**. Vergeleken met 2019 was de **overslag** in het eerste kwartaal van 2020 **9,3% lager**. Rotterdam blijft achter bij Antwerpen, met name vanwege de sterkere focus op China.
- Grote uitdaging in de transport is dat door nationale restricties **bemanning niet kan worden gewisseld** in het buitenland. Dat betekent dat werknemers op schepen soms maanden in het buitenland zitten.
- Er zijn restricties voor (vracht-)vervoer en is containertransport naar China verstoord. Er is met name een **gebrek aan koelcontainers**, die stil zijn komen te staan in China.
- Het coronavirus zorgt voor ca. **120 miljoen euro per maand aan schade** in de binnenvaart, melden Koninklijke BLN-Schuttevaer en CBRB in een eerste inschatting, onder meer het gevolg van annuleringen en minder vervoer.
- Uit een enquête van Transport Logistiek Nederland blijkt dat **ruim 70% van de leden omzetverlies** heeft geleden. Het gemiddelde omzetverlies is ca. 30% (vergeleken met 2019).

Verwachtingen:

- Prof. Theo Notteboom verwacht dat bewegingen die al gaande zijn, zoals het verplaatsen van de productie of het meer spreiden van voorraadketens, worden versneld. Dat kan **negatief uitpakken voor een haven** als die van Rotterdam die voor 40% overslag afhankelijk is van China.
- Onderzoeker Bart Kuipers, verwacht een **blijvend lagere overslag** en dat de energietransitie versnelt
- De Rotterdamse Haven krijgt de **grootste klap sinds de vorige crisis** en houdt rekening met een **krimp van 10% tot 20%** van overslagvolumes.

Bedrijfsvoering en omzet

Omzetverlies sinds het uitbreken van de coronacrisis

Werkgeverschap

Verwacht afscheid medewerkers door coronacrisis

Bron: enquête TLN (7 mei 2020)

Hightech Systemen en Materialen

Eerste beelden:

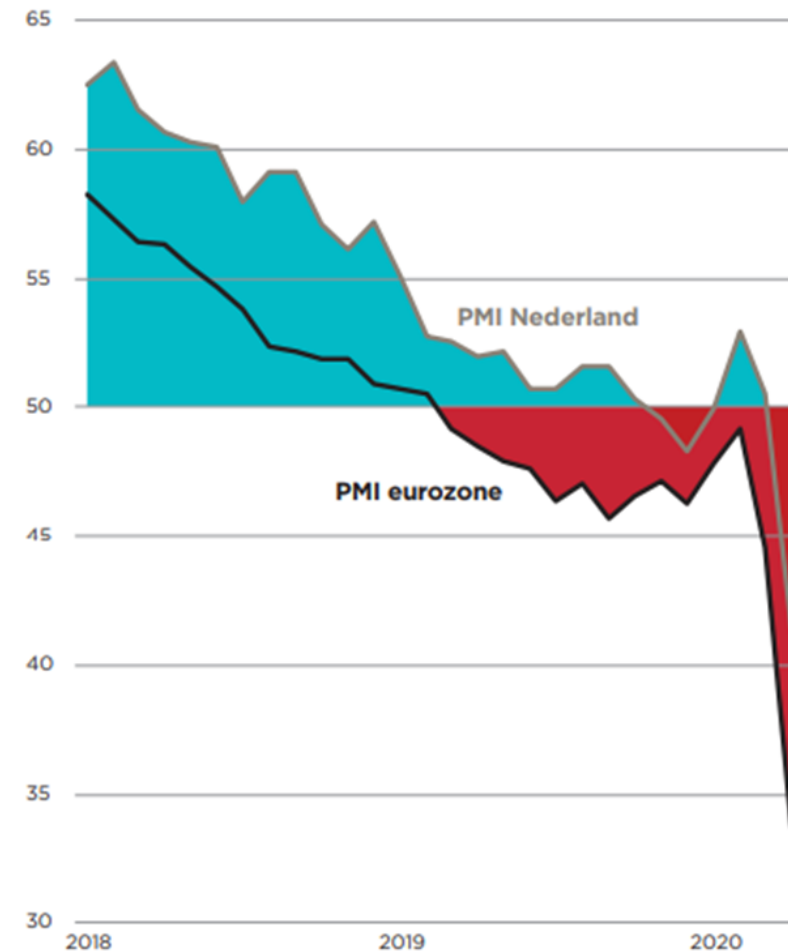
- Druk op **vraag en aanbod**: bedrijven zijn onderdeel van complexe internationale waardeketens, zowel aanbod (bv. Chinese producenten van halffabricaten) als vraag (buitenlandse afnemers).
- Installaties ter plekke zijn onmogelijk dus **orders kunnen niet worden afgemaakt** en producten niet afgeleverd (zeker in buitenland). Dat leidt tot hogere opslagkosten. Ook acquisitie wordt daardoor lastiger, vraaguitval kan leiden tot hoge productieverliezen.
- Er ontstaan **arbeidstekorten**, omdat personeel met lichte klachten wordt uit voorzorg thuiswerkt.
- Industriebedrijven zijn over de hele linie erg **negatief over hun orderportefeuille**. De dranken-, grafische- en auto-industrie zijn het meest negatief. De farmaceutische- en elektrotechnische industrie zijn positieve uitzonderingen.
- De Purchasing Managers Index (PMI) voor de Nederlandse industrie is gedaald naar 41,3. Dat is de **grootste daling ooit** en de laagste score sinds mei 2009. **T.o.v. de Eurozone valt de daling nog engszins mee**. In alle andere landen is deze PMI score lager. Gemiddeld kwam de PMI uit op 33,4.

Verwachtingen:

- ING heeft twee scenario's ontwikkeld voor de industrie. In het basisscenario is de **omzetsdaling gemiddeld 30%** in april en mei. De chemie wordt het hardst geraakt, mede door de lage olieprijs.
- Van de leden van FME, verwacht bijna 60% een omzetverlies van 20-50%. Van de ondernemers verwacht 57% binnen 12 maanden liquiditeitsproblemen.
- Experts merken op dat er **extra urgentie ontstaat om te digitaliseren en robotiseren**.

Industrie Nederland minder hard onderuit

Inkoopmanagersindex (PMI), waarde 50 is grens tussen groei en krimp

Tuinbouw

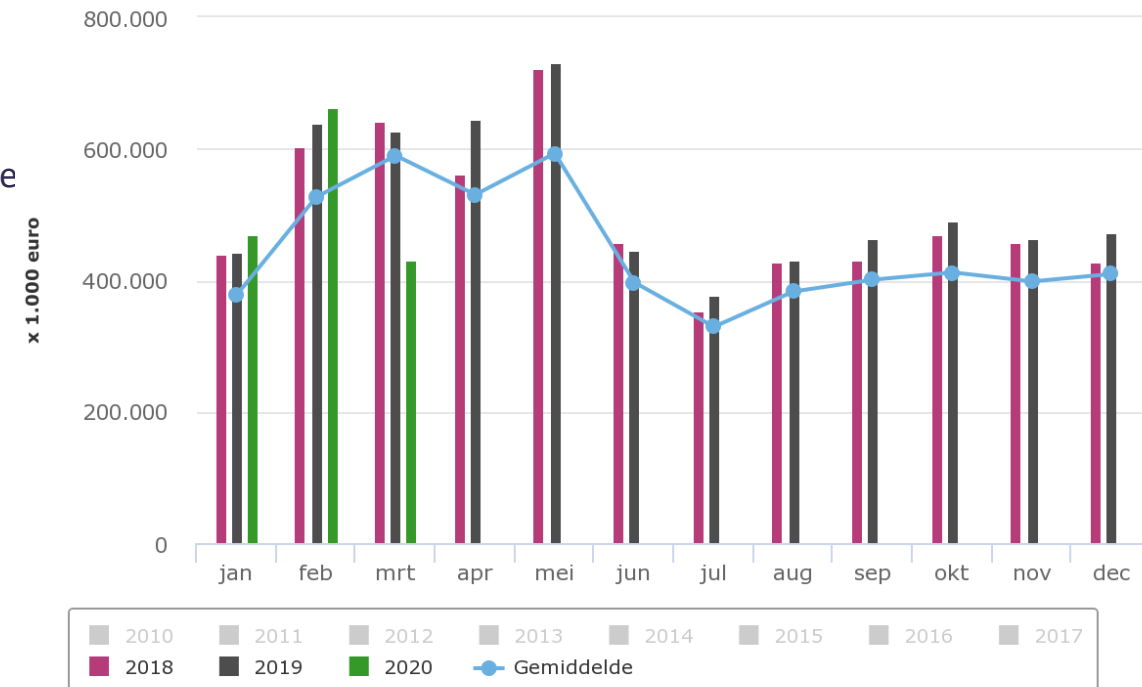
Eerste beelden:

- De crisis raakt **elke schakel in de keten** van uitgangsmateriaal tot productie, handel, verwerking en verkoop. In maart daalde de veilingomzet van snijbloemen (-37%), potplanten (-32%) en tuinplanten (-23%).
- Dat heeft consequenties voor de Nederlandse economie. Uit cijfers van het CBS blijkt dat de **export van sierteelt** in 2018 goed was voor **€5,4 miljard**. De exportwaarde van bloemen en planten is in maart met 32% afgenomen, meldt Floridata. In de laatste week van maart verloor de **export zelfs 77 % omzet**.
- Bedrijven gespecialiseerd in het leveren aan foodservicebedrijven en buitenlandse groothandels zien hun **markt volledig instorten** door het sluiten van horeca.
- Het kabinet komt met een **steunpakket van €650 miljoen** voor land- en **tuinbouwbedrijven** die door de coronacrisis in de problemen zijn gekomen. Voor de sierteelt en specifieke onderdelen voedingstuinbouw komt er een omzetschaderegeling van €600 miljoen.
- Tuincentra zien hun online omzet meer dan verdubbelen (stijging 226%).

Verwachtingen:

- De schade voor de Nederlandse land- en tuinbouw als geheel wordt geschat op €5 miljard. De Regiegroep Coronacrisis Tuinbouw schat dat voor de sierteelt de **schade oploopt naar €2,2 miljard**.
- **Arbeidstekorten voor oogst ontstaan**, omdat arbeidsmigranten huiswaarts zijn gegaan. In de glastuinbouw werkt 31% van de bedrijven normaliter met arbeidsmigranten.

Exportwaarde per maand van snijbloemen en planten

Bron: Floridata (vanaf april 2014) en HBAG bloemen en planten (2007 tot april 2014)

Life Sciences and Health

Eerste beelden:

- Voor sommige bedrijven in de sector zorgt de uitbraak voor een **sterke toename van de werkdruk**. Verschillende bedrijven proberen geneesmiddelen of **vaccins te ontwikkelen** die het coronavirus kunnen stoppen. Daarnaast is de vraag naar apparatuur en technologie (zoals beademingsapparatuur) sterk toegenomen.
- Johnson & Johnson investeert samen met de Amerikaanse regering één miljard dollar in de productie van een **mogelijk covid-19-vaccin**. Het vaccin wordt ontwikkeld door de Zuid-Hollandse **farmaceut Janssen V&P**.
- De **TU Delft** is erin geslaagd in korte tijd een nood-beademingsapparaat te ontwikkelen dat volledig bestaat uit standaardonderdelen die vrijwel overal ter wereld beschikbaar zijn.
- **Leidse farmaceut Pharming Group** test op grotere schaal **een medicijn** dat mogelijk werkt tegen de symptomen van het coronavirus
- Parnassia Groep, de grootste GGZ-aanbieder in Nederland, meldt dat **zorg op afstand** verdrievoudigd is.

Verwachtingen:

- Er ontstaan kansen voor bedrijven die **digitale zorgconcepten** ontwikkelen en meer **data-oplossingen** vinden hun weg naar de zorg (bijv. voorspelmodellen of modellen voor eerste triage).
- Het kabinet verkent de mogelijkheid om meer **medicijnproductie in Nederland** te doen.

Bouw

Eerste beelden:

- Er ontstaan op sommige plaatsen **arbeidstekorten** als gevolg van (**preventief**) **ziekteverzuim** en arbeidsmigranten die niet meer in Nederland zijn. Bouwend Nederland meldt dat 50% van de leden wordt geconfronteerd met hoger ziekteverzuim.
- Door strenge lockdowns in het buitenland **valt de levering van materialen stil**, een voorbeeld daarvan is de levering van zonnepanelen.
- Uit een enquête van Bouwend Nederland (n=847) blijkt dat bij 61% **het werk gedeeltelijk stil ligt**. In de regio **Randstad Zuid** is dat percentage met 53% iets lager.
- Door verminderde verkeersdruk kunnen projecten in drukke binnenstedelijke gebieden juist naar voren worden getrokken omdat deze makkelijker te realiseren zijn.

Verwachtingen:

- ING verwacht dat een afnemende vraag en de historische daling van het consumentenvertrouwen de **nieuwbouwproductie kan remmen**, omdat de bouw van projecten vaak pas start als minimaal 70% van woningen verkocht is. Dat raakt de bouwsector.
- EIB geeft aan dat **40.000 voltijdsbanen weg** zullen vallen door de coronacrisis. Bouwend Nederland is optimistischer. Door gerichte overheidsmaatregelen en door het toepassen van het in protocol Samen veilig doorwerken kan de bouwproductie door blijven gaan.
- Meer dan 85% van de leden van Bouwend Nederland verwacht een **afname** van het aantal **offerteaanvragen**.
- Door de stikstofcrisis was de groeiverwachting van Rabobank voor de bouw al negatief. De bank verwacht dat de coronacrisis deze krimp zal vergroten en **verwacht 6% negatieve groei**.

Detailhandel

Eerste beelden:

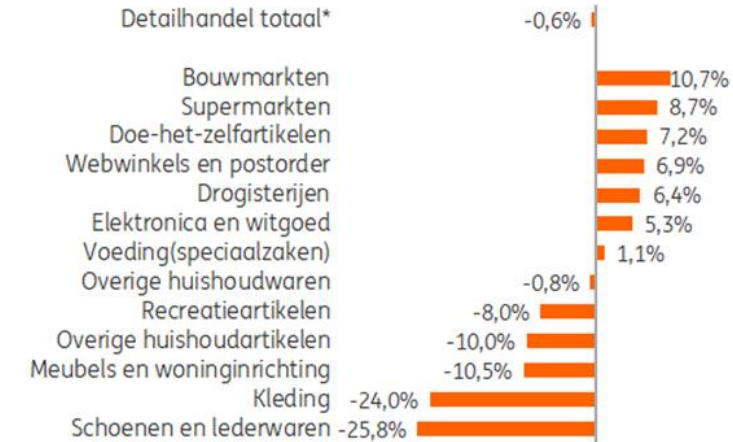
- **Kleding- en schoenzaken worden hard geraakt** door vraaguitval als gevolg van de maatregelen. Het aantal pintransacties in kleding- en schoenenwinkels is 38% lager dan normaal, eerder was een daling van 80% zichtbaar. De omzet is 40% lager dan een jaar eerder.
- Bureau RMC constateerde eerder dat de **winkelstraten** 79% rustiger waren dan in 2019. Inmiddels **neemt de drukte weer toe**. In weken 18 en 19 steeg de drukte met 7,2% en 16,1%.
- **Doe-het-zelf-zaken profiteren**. Bij bouwmarkten en tuincentra is het aantal pintransacties met 65% toegenomen.
- **Webshops profiteren**. De omzet is in maart met 29% gestegen. Als de crisis langer duurt treedt er mogelijk een blijvend substitutie-effect op van offline naar online.
- Over de hele linie (incl. supermarkten, webshops, etc.) steeg de omzet van de detailhandel (ca. 200.000 arbeidsplaatsen in Zuid-Holland) met 3,5% in maart 2020 ten opzicht van een jaar eerder.
- Vergeleken met februari 2020 verliest de Nederlandse detailhandel 0,6% omzet. In vergelijking tot de Eurozone is dat een beperkte daling. Daar is de daling 11,2%.
- De detailhandel is de enige sector waar het aantal KVK inschrijvingen in april 2020 is gegroeid t.o.v. april 2019. De toename is komt vooral door een toename van detailhandel via internet.

Verwachtingen:

- ABN Amro verwacht een volume afname van 8% voor de sector.
- Consumenten stellen grote aankopen uit. De situatie is in het bijzonder **problematisch voor seizoensgebonden producten** waarbij inhaalvraag (uitstel) niet mogelijk is. Van uitstel komt daar afstel.

Vooraf minder omzet in kledingwinkels en meer in bouwmarkten en supermarkten

Omzetvolume, ontwikkeling maart 2020 ten opzichte van februari gecorrigeerd voor koopdagen en seizoenseffecten

Bron: CBS, bewerking ING Economisch Bureau, *exclusief tankstations en apotheken

Flinke daling detailhandelsverkoop in de eurozone

Omzetvolume naar een selectie van detailhandelswinkels in eurozone*, ontwikkeling maart 2020 ten opzichte van februari

Bron: Eurostat, *inclusief tankstations en apotheken en gecorrigeerd voor koopdagen en seizoenseffecten, NB: andere schaal dan eerste grafiek

Toerisme

Eerste beelden:

- De horeca (ca. 70.000 arbeidsplaatsen in Zuid-Holland) wordt erg hard geraakt door de crisis. Dit is zichtbaar in de **afname van pinbetalingen** van 58%. Uit onderzoek onder ruim 5000 horecaondernemers blijkt dat 10% nu al **geen buffers heeft**. Het gemiddeld opgegeven **omzetverlies** bij aanvragen voor de NOW-regeling is **met 82% het hoogste** van alle sectoren.
- Tekenend voor de klap die de vrijetijdssector krijgt is dat **631.000 banen** in de sector **aanmerking voor de TOGS-regeling**. Dit is 28% van alle banen die voor de regeling in aanmerking komen en 7% van alle banen.
- Van de Nederlanders met vakantieplannen wil **86% nog steeds op vakantie** gaan zodra dat weer kan.
- In de huidige omstandigheden is een **vakantie in eigen land** het meest realistisch. Belvilaa ziet het aantal boekingen van vakantiehuizen in eigen land met 40% stijgen.
- Google data toont aan dat mensen in Zuid-Holland zich sinds het begin van de crisis 40% minder in winkels, horeca, museums e.d. bevinden, maar wel 38% meer in natuur, parken en stranden.
- Nederlandse gemeenten lopen nu al €49 miljoen aan toeristenbelasting mis. Dat kan oplopen tot €246 miljoen euro accommodaties dicht blijven tot september.
- 10% van de sportverenigingen maakt zich zorgen over het voortbestaan.

Verwachtingen:

- ABN Amro verwacht een volume afname van 15%, met verlenging van de maatregelen lijkt een grotere afname waarschijnlijk.
- De Vereniging van Evenementenmakers verwacht een omzetsdaling van €4 miljard. De verwachting is dat 48.000 banen zullen. In de recreatie en watersport staan 20.000 banen op de tocht. Grootschalige evenementen zijn pas weer mogelijk zodra er een vaccin is.

Openbaar vervoer

Eerste beelden:

- In de tweede helft van maart 2020 is het dagelijks aantal **instappers** (check-ins) in het openbaar vervoer **gedaald met bijna 90%** ten opzichte van een vergelijkbare dag in 2019.
- De dienstuitvoering is verminderd, er zijn circa **50% minder ritten**. Die blijven nodig omdat het OV een vitale sector is.
- De financiële impact in Zuid-Holland: circa **€28 miljoen per maand schade** door wegval van reizigersinkomsten.

Verwachtingen:

- Afschaling van de RIVM-maatregelen leidt door de anderhalve-meter-economie al zeer snel tot **noodzaak opschaling van benodigde OV-inzet**. Beperkende factoren daarbij zijn de beschikbaarheid van personeel en materieel. Mogelijke verdere uitbreiding dienstverlening (bv. inzet touringcars) wordt onderzocht.
- Op termijn worden extra kosten verwacht voor extra OV-inzet, maar nog steeds substantieel minder reizigers en daardoor minder reizigersinkomsten. Voor Zuid-Holland is de verwachting dat de **structurele financiële schade** ook in de **anderhalvemeter-economie** circa **€28 miljoen per maand** blijft.
- Per 1 juni wordt de **dienstregeling opgeschaald** naar een zo normaal mogelijke dienstregeling passend bij de vraag. Dit is nodig vanwege de versoepeling van de RIVM-maatregelen, zoals de openstelling van scholen. Decentrale overheden en vervoerders maken met het Rijk afspraken over de voorwaarden waaronder dit kan (beschikbaarheidsvergoeding en OV-protocol).

Startups en scale-ups

Eerste beelden:

- Onderzoek van Startup Genome laat zien dat 74% van de startups wereldwijd hun omzet heeft zien dalen sinds de aanvang van de crisis. Voor 16% van de startups was de omzetsdaling meer dan 80%.
- **Liquiditeit is een grote zorg** voor Nederlandse startups en scale-ups. Het merendeel van de startups heeft €100k tot €400k nodig om de komende drie maanden te overleven. Vraaguitval (nieuwe en bestaande klanten) is een andere grote zorg.
- Door deze combinatie van factoren **verwacht 86%** van de bedrijven aan binnen 6 maanden **in de financiële problemen te komen**. Overbruggingsfinanciering wordt genoemd als de belangrijkste behoefte van startups.
- Startups in de hele vroege fase (proof-of-concept) worden minder hard geraakt omdat zij bezig zijn met de ontwikkeling van een product en nog geen omzet maakten. Wel is het ophalen van vervolffinanciering ook voor deze groep momenteel erg lastig.
- Inmiddels heeft het kabinet **€ 100 miljoen beschikbaar** gesteld voor **overbruggingsleningen** aan startups, scale-ups en innovatieve MKB-bedrijven. Sinds 29 april kunnen startups, scale-ups en innovatieve mkb'ers een aanvraag doen voor een Corona-OverbruggingsLening (COL).
- Sinds de openstelling van de Corona-OverbruggingsLening (COL) en het Tijdelijk Overbruggingskrediet Programma innovatieve Start- en Scaleups (TOPSS) hebben bijna 1.300 startups, scale-ups en innovatieve mkb'ers een aanvraag ingediend. De bedrijven vragen in totaal €630 miljoen aan via een van beide faciliteiten. Deze bedrijven zijn samen goed voor de werkgelegenheid van 14.500 fte. Er zijn **260 Zuid-Hollandse aanvragen** binnengekomen die gezamenlijk een waarde van **€91 miljoen** vertegenwoordigen.

Verwachtingen:

- In de eerste twee maanden van 2020 is het aantal VC deals in China en Azië drastisch gedaald. Als die trend zich wereldwijd doorzet, al zijn het slechts twee maanden, dan leidt dat tot **€28 miljard minder investeringen** schat Startup Genome.

Startups en scale-ups

Dashboard COL-regeling

Corona-OverbruggingsLening, voor aanvragen tot €2M

Editie 2

29/4/2020 – 13/5/2020

Bron cijfers dashboard: Techleap

1267

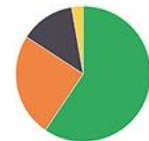
Aanvragen totaal

365K

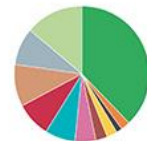
Gemiddeld
aangevraagd bedrag

€462M

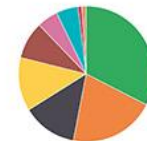
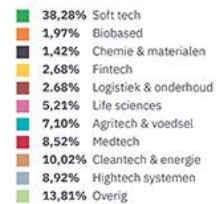
Totaal aangevraagd

Verdeling per bedrijfstype

Verdeling per sector

Aantal aanvragen per regio

INVESTNL techleap.nl

Dashboard TOPSS-regeling

Tijdelijk Overbruggingskrediet Programma innovatieve Start- en Scaleups, voor aanvragen vanaf €2M

Editie 1

29/4/2020 – 6/5/2020

Bron cijfers dashboard: Techleap

9

Aanvragen tussen de 2-5M
die bij Invest-NL binnen zijn gekomen

12

Aanvragen groter dan dan 5M
die bij Invest-NL binnen zijn gekomen

26,8M

Totale financierings-
behoefte van de
aanvragen tussen 2-5M
waarvan Invest-NL maximaal 50% voor
rekening kan nemen

107M

Totale financierings-
behoefte van de
aanvragen groter dan 5M
waarvan Invest-NL maximaal 50% voor
rekening kan nemen

INVESTNL techleap.nl

IV. Maatregelen Rijksoverheid en decentrale overheden

Coronamonitor Zuid-Holland #5

Maatregelen Rijksoverheid

Noodpakket voor banen en economie Tijdelijke financiële regelingen

✓ = regeling is open

Tegemoetkoming inkomsten en salarissen		
	Voor wie?	Waar aanvragen?
Noodmaatregel Overbrugging voor Werkgelegenheid (NOW)	Werkgevers met tenminste 20% omzetverlies	UWV.nl
Coulance rond schriftelijk vastleggen vast contract ✓	Werkgevers	Belastingdienst.nl/coronavirus
Overbruggingsregeling zelfstandig ondernemers (Tozo) ✓	Zelfstandig ondernemers, waaronder ZZP'ers	Eigen gemeente
Tegemoetkoming Ondernemers Getroffen Sectoren COVID-19 (TOGS) ✓	MKB ondernemers die direct getroffen worden door overheidsmaatregelen**	rvo.nl/tegemoetkomingcorona
Uitstel belastingen		
Uitstel van belastingbetaling ✓	Alle ondernemers en zzp'ers	Belastingdienst.nl/coronavirus
Verlaging invorderingsrente ✓	Alle ondernemers en zzp'ers	Gaat automatisch
Verlaging belastingrentes ✓	Alle ondernemers en zzp'ers	Gaat automatisch
Wijziging voorlopige aanslag ✓	Alle ondernemers en zzp'ers	Mijn Belastingdienst (Zakelijk)
Toerismebelasting	Bedrijven in horeca en vrijetijdbranche	Eigen gemeente
Versoepeling kredieten		
Verruiming Borgstelling MKB	ZZP en MKB*	Uw kredietverstrekker
Borgstellingskrediet Landbouw (BL) ✓	Agrarisch ondernemers	Uw kredietverstrekker
Garantie Ondernemingsfaciliteit (GO-regeling) ✓	MKB en Grootbedrijf	Uw kredietverstrekker
Qredits ✓	Zelfstandigen en mkb	Qredits.nl

* m.u.v. enkele sectoren, zie rvo.nl/ombd

** mits fysieke inrichting buitenhuis en actief in geselecteerde sectoren

27 maart 2020

- Meer informatie over de getroffen maatregelen voor ondernemers vindt u op het [KvK Coronaloket](#).
- Sinds 29 april kunnen startups, scale-ups en innovatieve mkb'ers een aanvraag doen voor een [Corona-OverbruggingsLening \(COL\)](#). Deze regeling is tot stand gekomen in intensieve samenwerking tussen het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat, de gezamenlijke ROM's en TechLeap.nl met ook nauwe betrokkenheid van Invest-NL.
- De Rijksoverheid heeft inmiddels ook aanvullende maatregelen genomen voor de [agrarische sector](#).
- VNO NCW en MKB Nederland hebben een [tool ontwikkeld](#) waarmee bedrijven kunnen berekenen hoe coronaregelingen specifieke ondernemingen helpen.

Maatregelen overheden Zuid-Holland

Maatregelen van Rotterdam & Den Haag

Voorlichting, communicatie en dienstverlening

1. Uitbreiding informatievoorziening voor ondernemers (waaronder ZZP-ers):
  - Extra inzet via ondernemersloket (telefonisch, mail en website)begeleiding
  - Hulp bij aanvragen Tijdelijke Noodmaatregel Overbrugging Werkbehoud.
  - Gebeurt ook veel in de stad zelf
2. Opschaling dienstverlening van bureau zelfstandigen.
3. Extra inzet op accountmanagement bedrijven.
4. Deelname gemeentelijk crisisteam met vertegenwoordigers bedrijfsleven.

Tijdelijke stimulerende maatregelen

1. Coulant omgaan met prestatieafspraken in subsidievoorwaarden.
2. Faciliteren van afhaal- & bezorgdiensten: parkeren, laden/lossen, openings- en sluitingstijden en versneld opnemen in exploitatievergunning.
3. Tijdelijke openstelling groothandels voor particulieren.
4. Extra lokaal en sociaal inkopen/opdracht verlenen waar (wettelijk) mogelijk.
5. Inspanningen om omzetverlies in te lopen, bijvoorbeeld via tijdelijke extra marketing.

Maatregelen voor verlichting van liquiditeitsdruk 1/2

1. Uitstellen betaling: toeristenbelasting, OZB-heffing, bedrijfsparkeervergunningen.
2. Opschorten heffing Bedrijveninvesteringszones (BIZ).
3. Maatwerkmogelijkheden huur en heffing gemeentelijk vastgoed en grond.
4. Betalingsregeling bij achterstallige belastingbetalingen.
5. Verlaging invorderingsrente van 4% naar 0,01 %.
6. Opschorten boetes, aanmaningen en beslaglegging.
7. Uitstellen betalingen via eenvoudige aanvraag. Extra ambtelijke
8. Uitstellen van dividendbetalingen.
9. Versnelde bevoorschotting van subsidies.
10. Ongebruikte ruimte van EU subsidies inzetten voor Corona-maatregelen.
11. *Kredietverstrekking aan individuele bedrijven is complex. Wie help je wel en wie niet? Staatssteun? Level Playing Field? Wie heeft goede ideeën?*

Vervolgstappen

1. Focus op uitwerking en uitvoering
2. Aandacht voor sectoren die buiten de rijksmaatregelen vallen (o.a. start ups/scale ups, OV bedrijven, en ?)
3. Midden lange termijn en lange termijn stappen
4. Monitoring

- Naast de Rijksoverheid komen ook diverse Zuid-Hollandse gemeenten en de provincie met maatregelen.
- Ter illustratie een overzicht van de maatregelen van Rotterdam en Den Haag. Informatie vindt u op de websites van de verschillende gemeenten en de provincie.

Maatregelen Provincie Zuid-Holland

- Inzicht in economische impact via de [Coronamonitor](#) Zuid-Holland
- Bijdrage aan crisisorganisatie tuinbouw
- Er worden maatregelen uitgewerkt op het gebied van digitalisering van het (brede) MKB en ondersteuning van bestaande en nieuwe samenwerkingsarrangementen van ondernemers in Zuid-Holland
- Een marktplaats Zuid-Holland is opgericht om vraag en aanbod te matchen van tijdelijke arbeidscapaciteit in de regio
- Startup in Residence: [ResilientSociety](#): op dit platform kunnen innovatieve bedrijven oplossingen aandragen voor vraagstukken die door de coronacrisis zijn ontstaan
- Extra inzet op Vliegende Brigade, hiermee helpt de provincie gemeenten en andere organisaties bij het versnellen van woningbouw en binnenstedelijke ontwikkelingsprojecten
- Vanuit het programma SMITZH wordt de [Zuid-Hollandse maakindustrie](#) opgeroepen middelen of diensten beschikbaar te stellen ter bestrijding van de coronacrisis
- Op dinsdag 28 april heeft het College van Gedeputeerde Staten een [brief](#) aan de Provinciale Staten gestuurd met [concrete maatregelen](#) vanuit de provincie

V. Bronnen

Coronamonitor Zuid-Holland #5

Bronnen

- ▶ ABN AMRO (2020). Invloed coronacrisis op Nederlandse economie. Via: <https://insights.abnamro.nl/2020/03/invloed-coronacrisis-op-nederlandse-economie/>
- ▶ Algemeen Dagblad (3 april 2020). Slimme studenten TU Delft strijden mee tegen corona: snel nieuwe beademingsapparatuur in de maak. Via: <https://www.ad.nl/delft/slimme-studenten-tu-delft-strijden-mee-tegen-corona-snel-nieuwe-beademingsapparatuur-in-de-maak~aaca1d18/>
- ▶ AWWN (26 maart 2020). Effecten van de coronacrisis op bedrijven.
- ▶ BBC (27 april 2020). Coronavirus: A visual guide to the economic impact. Via: <https://www.bbc.com/news/business-51706225>
- ▶ Belvilla (24 april 2020). 1,5 meter maatschappij zorgt voor extreme stijging in aantal boekingen van vakantiehuizen in Nederland. Via: <https://www.belvilla.nl/nieuws/bericht/1-5-meter-maatschappij-zorgt-voor-extreme-stijging-in-aantal-boeking-van-vakantiehuizen-in-nederland>
- ▶ Buck Consultants International (7 april 2020). Chinese logistieke ketens herstellen zich snel, maar reorganisatie van supply chains is noodzakelijk. Via: <https://www.bciglobal.nl/nl/chinese-logistieke-ketens-herstellen-zich-snel--maar-reorganisatie-van-supply-chains-is-noodzakelijk>
- ▶ Bureau Louter (16 maart 2020). Ontwikkelingen Corona besmettingen. Via: https://www.bureaulouter.nl/index.php?url=https://www.bureaulouter.nl/index_php_qstn_
- ▶ Bureau RMC (11 mei 2020). Druk neemt sneller toe. Via: <https://www.rmc.nl/drukke-neemt-snel-toe/>
- ▶ Centraal Bureau voor de Statistiek (12-05-2020). Aantal faillissementen gestegen in april. Via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/2/aantal-faillissementen-gestegen-in-april>
- ▶ Centraal Bureau voor de Statistiek (2 april 2020). Veel minder druk in openbaar vervoer in maart 2020. Via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/14/veel-minder-druk-in-openbaar-vervoer-in-maart-2020>
- ▶ Centraal Bureau voor de Statistiek (2020). Op consumenten gerichte branches veel negatiever over economisch klimaat. Via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/14/op-consumenten-gerichte-branches-veel-negatiever-over-economisch-klimaat>
- ▶ Centraal Bureau voor de Statistiek (22 april 2020). Grootste daling consumentenvertrouwen ooit. Via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/17/grootste-daling-consumentenvertrouwen-ooit>
- ▶ Centraal Bureau voor de Statistiek (29 april 2020). Sterkste daling producentenvertrouwen ooit. Via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/18/sterkste-daling-producentenvertrouwen-ooit>
- ▶ Centraal Bureau voor de Statistiek (30 april 2020). Omzet detailhandel 3,5 procent hoger in maart. Via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/18/omzet-detailhandel-3-5-procent-hoger-in-maart>
- ▶ Centraal Bureau voor de Statistiek (5 november 2019). Hoogste exportverdiensden dankzij machines. Via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2019/45/hoogste-exportverdiensden-dankzij-machines>
- ▶ Centraal Bureau voor de Statistiek (8 mei 2020). Helft bedrijven vrees voor voortbestaan door coronacrisis. Via: https://www.cbs.nl/?sc_itemid=795c1172-98ff-48d2-bf54-b0942a300e7f&sc_lang=nl-nl
- ▶ Centraal Bureau voor de Statistiek (8 mei 2020). Ziekteverzuim eerste kwartaal hoogste in 17 jaar. Via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/19/ziekteverzuim-eerste-kwartaal-hoogste-in-17-jaar>
- ▶ Centraal Planbureau (2020). Scenario's coronacrisis. Via: <https://www.cpb.nl/scenarios-coronacrisis>
- ▶ Economic Board Zuid-Holland (2019). Economische Monitor Zuid-Holland. Via: https://issuu.com/innovationquarter/docs/economische_monitor_zuid-holland_20
- ▶ Economisch Instituut voor de Bouw (3 april 2020). Vooruitzichten voor de bouw na de coronacrisis. Via: <https://www.eib.nl/pdf/Notitie%20vooruitzichten%20voor%20de%20bouw%20na%20de%20coronacrisis.pdf>
- ▶ Erasmus Centre For Entrepreneurship (2019). Scaleup Dashboard 2019. Via: <https://ece.nl/research/scaleup-research/>
- ▶ Eurostat (2019). Government debt down to 86.1% of GDP in euro area. Via: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/9510404/2-21012019-AP-EN.pdf/97de2ad5-5b7e-4de9-ab36-7bbf8773aad0>
- ▶ Evofenedex en Atradius (april 2020). Coronamonitor.
- ▶ Financial Times (2020). Coronavirus latest: Oil prices fall to 17-year lows. Via: <https://www.ft.com/content/5919c6fb-1f5f-315d-8353-94f04afdf340>
- ▶ Financieele Dablad (20 maart 2020). Jonge techbedrijven in acute geldnood. Via: <https://fd.nl/ondernemen/1338563/jonge-techbedrijven-in-acute-geldnood-plan-voor-massaal-krediet-in-de-maak>
- ▶ Financieele Dagblad (17 maart 2020). Directeur Planbureau acht een scenario zoals in 2008 heel reëel. Via: <https://fd.nl/economie-politiek/1338337/op-deze-recessie-kan-ik-nog-geen-getal-plakken>
- ▶ Financieele Dagblad (21 april 2020). Coronacrisis zet zestig miljoen Europese banen op de tocht. Via: <https://fd.nl/economie-politiek/1341962/coronacrisis-zet-zestig-miljoen-europese-banen-op-de-tocht>
- ▶ Financieele Dagblad (31 maart 2020). FNV ziet nu al drie tot vijf keer zoveel WW-aanvragen. Via: <https://fd.nl/economie-politiek/1339470/fnv-veel-meer-ww-aanvragen-door-coronacrisis>
- ▶ Financieele Dagblad (5 mei 2020). 'Intelligente lockdown' dempt klap voor Nederlandse industrie.
- ▶ Financieele Dagblad (5 mei 2020). Na de crisis: de haven van Rotterdam.
- ▶ Floranews (16 april 2020). Bloemen- en plantenexport verliest 100 miljoen euro per week in piekseizoen. Via: https://floranews.com/nieuws/16214/Bloemen-_en_plantenexport_verliest_100_miljoen_euro_per_week_in_piekseizoen.html
- ▶ Floranews (30 april 2020). Tuincentra zien online omzet meer dan verdubbelen. Via: https://floranews.com/nieuws/16271/Tuincentra_zien_online_omzet_meer_dan_verdubbelen.html
- ▶ FME (23 maart 2020). Impact coronavirus Nederlandse technologische industrie.
- ▶ FME (6 april 2020). "Zo snel mogelijk NOW 2.0 optuigen". Via: <https://www.fme.nl/nl/nieuws/zo-snel-mogelijk-now-2-0-optuigen>
- ▶ Google (17 april 2020). Mobility Changes Netherlands. Via: https://www.gstatic.com/covid19/mobility/2020-04-17_NL_Mobility_Report_en.pdf
- ▶ Hiswarecron (22 april 2020). Veel campings en jachthavens open: maar 20.000 banen in watersport en recreatie op de tocht. Via: <https://www.hiswarecron.nl/actueel/nieuws/veel-campings-en-jachthavens-open-maar-20-000-banen-in-watersport-en-recreatie-op-de-tocht>
- ▶ Holland BIO (31 maart 2020). Cruciale biotech sector vergt corona-steun op maat. Via: <https://www.hollandbio.nl/nieuws/cruciale-biotech-sector-vergt-corona-steun-op-maat/>
- ▶ IMF (14 april 2020). The Great Lockdown: Worst Economic Downturn Since the Great Depression. Via: <https://blogs.imf.org/2020/04/14/the-great-lockdown-worst-economic-downturn-since-the-great-depression/>
- ▶ ING (2 april 2020). Countries hit most by the coronavirus value chain shock. Via: <https://think.ing.com/articles/countries-hit-most-by-covid-19-global-value-chain-shock/>
- ▶ ING (2020). Coronavirus en de effecten op sectoren. Via: <https://www.ing.nl/zakelijk/kennis-over-de-economie/onze-economie/de-nederlandse-economie/publicaties/coronavirus-en-de-effecten-op-sectoren.html>
- ▶ ING (2020). Coronavirus en effecten op pintransacties. Via: <https://www.ing.nl/zakelijk/kennis-over-de-economie/onze-economie/de-nederlandse-economie/publicaties/coronavirus-en-effecten-op-pintransacties.html>
- ▶ ING (2020). Hoe zien we de effecten van de coronacrisis terug in de pintransacties? Via: <https://www.ing.nl/zakelijk/kennis-over-de-economie/onze-economie/de-nederlandse-economie/publicaties/coronavirus-en-effecten-op-pintransacties.html>
- ▶ ING (2020). Nowcast Impact van Coronavirus op de economie. Via: <https://www.ing.nl/zakelijk/kennis-over-de-economie/onze-economie/de-nederlandse-economie/publicaties/nowcast-impact-van-coronavirus-op-de-economie.html>
- ▶ ING (22 april 2020). Coronacrisis en transport en logistiek in twee scenario's. Via: <https://www.ing.nl/zakelijk/kennis-over-de-economie/uw-sector/transport-en-logistiek/Coronacrisis-transport-logistiek-twee-scenarios.html>
- ▶ ING (28 april 2020). Coronacrisis en de industrie in twee scenario's. Via: <https://www.ing.nl/zakelijk/kennis-over-de-economie/uw-sector/industrie/Coronacrisis-en-de-industrie-in-twee-scenarios.html>
- ▶ ING. (2019). Arbeidsmarkt blijft zwakke plek in Zuid-Holland. Via: <https://www.ing.nl/zakelijk/kennis-over-de-economie/jouw-provincie/vooruitzichten-regios/regios/zuid-holland.html>
- ▶ InnovationQuarter (13 mei 2020). Teller overbruggingsfinanciering voor innovatieve bedrijven staat op €630 miljoen. Via: <https://www.innovationquarter.nl/teller-overbruggingsfinanciering-voor-innovatieve-bedrijven-staat-op-630-miljoen/>
- ▶ InnovationQuarter (2020). InnovationQuarter en het Coronavirus. Via: <https://www.innovationquarter.nl/innovationquarter-en-het-coronavirus/>
- ▶ InnovationQuarter (7 april 2020). €100 miljoen voor overbruggingsfinanciering voor startups via regionale ontwikkelingsmaatschappijen. Via: <https://www.innovationquarter.nl/e100-miljoen-voor-overbruggingsfinanciering-voor-startups-via-regionale-ontwikkelingsmaatschappijen/>
- ▶ International Labour Organization (29 april 2020). ILO Monitor: COVID-19 and the world of work. Third edition. Via: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/briefingnote/wcms_743146.pdf
- ▶ Kamer van Koophandel (24 april 2020). Nieuwsbrief.
- ▶ Kamer van Koophandel (6 april 2020). Aantal starters stabiliseert in eerste kwartaal 2020, 3% meer faillissementen. Via: <https://www.kvk.nl/over-kvk/media-en-pers/nieuws-en-persberichten/aantal-starters-stabiliseert-in-eerste-kwartaal-2020-3-procent-meer-faillissementen/>
- ▶ Kennisinstituut voor Mobiliteit (20 april 2020). 'Coronacrisis verandert werksituatie en mobiliteit mogelijk blijvend'. Via: <https://www.kimnet.nl/actueel/nieuws/2020/04/20/coronacrisis-verandert-werksituatie-en-mobiliteit-mogelijk-blijvend>

Bronnen

- Koninklijke Metaalunie (14 april 2020). MKB-metaal verwacht grootste klap na de zomer. Via: <https://metaalunie.nl/Details/2020/04/14/MKB-metaal-verwacht-grootste-klap-na-de-zomer>
- Koninklijke Metaalunie (27 maart 2020). Metaalunie onderzoek naar gevolgen coronavirus: MKB-metaal nu al onder grote druk.
- Leiden Bioscience Park (2020). Corona update. Via: <https://leidenbiosciencepark.nl/corona-update>
- Locatus (9 april 2020). Ruim twee derde van de Nederlandse retail is open. Via: <https://locatus.com/blog/ruim-tweederde-van-de-nederlandse-retail-nog-open/>
- LUMC. LUMC doet onderzoek naar nieuwe coronavirus-remmers. Via: <https://www.lumc.nl/over-het-lumc/nieuws/2020/Maart/lumc-doet-onderzoek-naar-coronavirus-remmers/?year=2020&month=2>
- McKinsey (2020). COVID-19 is having far-reaching impact on European labor markets. Via: <https://www.mckinsey.com/industries/public-sector/our-insights/safeguarding-europes-livelihoods-mitigating-the-employment-impact-of-covid-19>
- Multiscope (14 april 2020). Behoeft aan vakantie onverminderd groot. Via: <http://www.multiscope.nl/persberichten/behoeft-aan-vakantie-onverminderd-groot/>
- NOS (16 april 2020). Rotterdamse haven houdt rekening met krimp van 20 procent. Via: <https://nos.nl/artikel/2330653-rotterdamse-haven-houdt-rekening-met-krimp-van-20-procent.html>
- NOS (2020). Harde klap voor festivalondernemers: 'Sector loopt miljarden mis'. Via: <https://nos.nl/artikel/2331286-harde-klap-voor-festivalondernemers-sector-loopt-miljarden-mis.html>
- NOS (8 mei 2020). Via: <https://nos.nl/artikel/2333199-tien-procent-sportverenigingen-veest-voor-voortbestaan-door-coronacrisis.html>
- NRC Handelsblad (27 maart 2020). Knot bepleit corona-vangnet voor eurolanden. Via: <https://www.nrc.nl/nieuws/2020/03/27/knot-bepleit-corona-vangnet-voor-eurolanden-a3995118>.
- NRT Media (2020). Coronadossier: Horeca staat aan de vooravond van faillissementsgolf. Via: https://www.nrtmedia.nl/kennisbank/42307/Coronadossier:_Bijna_aller_paasvakanties_geannuleerd/
- NU.nl (21 april 2020). Leids farmaceutisch bedrijf test medicijn tegen COVID-19. Via: <https://www.nu.nl/economie/6046117/leids-farmaceutisch-bedrijf-test-medicijn-tegen-covid-19.html>
- NU.nl (24 april 2020). UWV: Ruim 109.000 NOW-aanvragen in eerste drie weken. Via: <https://www.nu.nl/economie/6047102/uwv-ruim-109000-now-aanvragen-in-eerste-drie-weeken.html>
- Nu.nl (29 maart 2020). Rabobank, ING en ABN keren geen winst uit na oproep ECB en DNB. Via: <https://www.nu.nl/economie/6041193/rabobank-ing-en-abn-keren-geen-winst-uit-na-oproep-ecb-en-dnb.html?redirect=1>
- Panteia (17 april 2020). Zeer zware omzetzaling door Coronacrisis bij MKB in maart en april. Via: <https://www.panteia.nl/nieuws/zeer-zware-omzetzaling-door-coronacrisis-bij-mkb-in-maart-en-april/>
- Rabobank (16 april 2020). De anderhalvemeterconomie van Nederland gemeten. Via: https://economie.rabobank.com/publicaties/2020/april/de-anderhalvemeterconomie-van-nederland-gemeten?utm_campaign=5d8ca29eb738b20001b1da7&utm_content=5e9801bc419a6d00133e016&utm_medium=smapshare&utm_source=linkedin
- Rabobank (2020). Blik op de wereld: coronavirus houdt wereldconomie in zijn greep. Via: <https://economie.rabobank.com/publicaties/2020/maart/blik-op-de-wereld/#84618513-80a2-4a52-9661-17fed895f21>
- Rabobank (2020). Coronavirus duwt economie van de eurozone in een recessie. Via: <https://economie.rabobank.com/publicaties/2020/maart/coronavirus-duwt-economie-eurozone-in-recessie/>
- Rabobank (2020). Nederland: coronavirus halveert economische groei. Via: <https://economie.rabobank.com/publicaties/2020/maart/nederland-coronavirus-halveert-economische-groei/>
- Rabobank (2020). Nederlandse economie krimpt dit jaar harder dan in 2009. Via: <https://economie.rabobank.com/publicaties/2020/april/nederlandse-economie-krimpt-dit-jaar-harder-dan-in-2009/>
- Rabobank (2020). Sectorprognoses. Via: <https://economie.rabobank.com/publicaties/2020/maart/sectorprognoses-productiedalingen-in-veel-sectoren-door-coronavirus/>
- Rabobank (23 april 2020). COVID-19 Economic Dashboard. Via: <https://economics.rabobank.com/publications/2020/april/covid-19-economic-dashboard/>
- Rabobank (9 april 2020). Effecten van coronacrisis op regionale economieën. Via: <https://economie.rabobank.com/publicaties/2020/april/effecten-van-coronacrisis-op-regionale-economieen/>
- Rijksoverheid (15 april 2020). 650 miljoen voor aanvullende maatregelen agrarische sector op noodpakket. Via: <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2020/04/15/650-miljoen-voor-aanvullende-maatregelen-agrarische-sector-op-noodpakket>
- RIVM (geraadpleegd op 2 april 2020). Coronavirus kaart van Nederland per gemeente. Via: <https://www.rivm.nl/coronavirus-kaart-van-nederland-per-gemeente>.
- RTL Nieuws (4 mei 2020). Grootste productiedaling ooit voor Nederlandse industrie: 'Ergste komt nog'. Via: <https://rtlnieuws.nl/economie/bedrijven/artikel/5110841/daling-productie-vertouwen-inkoopmanagers-in-dex-pmi-coronavirus>
- RTLZ (2020). Aanvragen werktijdverkorting door het dak: 5000 bedrijven melden zich. Via: <https://www.rtlz.nl/beurs/bedrijven/artikel/5055416/werktijdverkorting-corona-ww-deeltijd-ww-virus-bedrijven-5000>
- Scheepvaartkrant (17 maart 2020). Coronavirus zorgt ook voor maatregelen en problemen in de binnenvaart [dossier]. Via: <https://www.scheepvaartkrant.nl/nieuws/corona-virus-zorgt-ook-voor-maatregelen-en-problemen-de-binnenvaart-dossier>
- Sifted (2020). Fundraising during coronavirus: Are startups screwed? Via: <https://sifted.eu/articles/startup-fundraising-coronavirus/>
- Startup Genome (1 april 2020). The Impact of COVID-19 on Global Startup Ecosystems. Via: <https://startupgenome.com/blog/impact-of-covid19-on-global-startup-ecosystems>
- Statista (30 april 2020). Microsoft Teams Sees Jump in Usage as Remote Work Surges. Via: <https://www.statista.com/chart/21191/daily-active-users-of-microsoft-teams/>
- Stec Groep (25 maart 2020). Coronacrisis en retail. Via: <https://stec.nl/coronacrisis-en-retail/03/>
- Stichting MKB financiering (2020). 50.000 non-bancaire gefinancierde ondernemers willen ook Corona-steuemaatregelen. Via: <https://www.stichtingmkbfinanciering.nl/50-000-non-bancaire-gefinancierde-ondernemers-willen-ook-corona-steuemaatregelen/>
- Techleap (2020). The Dutch Tech Ecosystem and COVID-19 report. Via: https://issuu.com/techleap/docs/covid-19-report_march_finalfinal
- Textkernel (28 april 2020). Covid-19 en de internationale arbeidsmarkt. Via: <https://www.textkernel.com/nl/nieuws/covid-19-en-de-internationale-arbeidsmarkt/>
- The Economist (16 maart 2020). More than 80 countries have imposed travel bans to curb the new coronavirus.
- The Economist (30 april 2020). The 90% economy that lockdowns will leave behind. Via: <https://www.economist.com/briefing/2020/04/30/the-90-economy-that-lockdowns-will-leave-behind>
- TLN (8 april 2020). TLN brengt gevolgen coronacrisis voor transport in beeld. Via: <https://www.tln.nl/nieuws/tln-brengt-gevolgen-coronacrisis-voor-transport-in-beeld/>
- Trading Economics (april 2020). Netherlands NEVI Manufacturing PMI. Via: <https://tradingeconomics.com/netherlands/manufacturing-pmi>
- Transport en Logistiek Nederland (7 mei 2020). Derde coronamonitor bevestigt eerder beeld. Via: <https://www.tln.nl/nieuws/der-de-coronamonitor-bevestigt-eerder-beeld/>
- Trouw (24 maart 2020). Schouten wil Europees geld om faillissementen van boeren te voorkomen. Via: <https://www.trouw.nl/economie/schouten-wil-europees-geld-om-faillissementen-van-boeren-te-voorkomen~b3039b43/?referer=https%3A%2F2Fwww.google.com%2F>
- TU Delft (14 april 2020). Wetenschappers ontwerpen beademingsapparaat gemaakt van standaardonderdelen. Via: <https://www.tudelft.nl/2020/3me/april/wetenschappers-ontwerpen-beademingsapparaat-gemaakt-van-standaardonderdelen/>
- UWV (7 april 2020). Inventarisatie van acute personeelstekorten en -overschotten. Via: <https://www.werk.nl/arbeidsmarkt/informatie/images/acute-personeelstekorten-en-overschotten-7-april-2020.pdf>
- UWV. (2020). Nieuwsflits Arbeidsmarkt Maart 2020. Via: <https://www.uwv.nl/overuwv/images/nieuwsflits-arbeidsmarkt-maart-2020.pdf>
- Vereniging Innovatieve Geneesmiddelen (2020). Janssen verwacht in september start klinisch onderzoek mogelijk coronavaccin. Via: <https://www.vereniginginnovatievegeneesmiddelen.nl/nieuwsberichten/2020/03/website/janssen-verwacht-in-september-start-klinisch-onderzoek-mogelijk-coronavaccin>
- VNO-NCW (2020). Enquêtes uitlaten. Via: <https://www.vno-ncw.nl/forum/enquete-wijst-uit-bedrijfsleven-over-hele-linie-getroffen-door-coronacrisis>
- Wageningen University & Research (24 april 2020). Siereteelt krijgt harde klappen door coronacrisis. Via: <https://www.agrmatie.nl/NieuwsDetail.aspx?subpubID=2289&itemID=7611>
- World Economic Forum (2020). Coronavirus is disrupting global value chains. Here's how companies can respond. Via: <https://www.weforum.org/agenda/2020/02/how-coronavirus-disrupts-global-value-chains/>
- World Trade Organization (8 april 2020). Trade set to plunge as COVID-19 pandemic upends global economy. Via: https://www.wto.org/english/news_e/pr20_e/pr855_e.htm.
- Zuid-Holland Inzicht (2020). Gemiddeld 43% minder nieuwe vacatures in zuid-holland sinds maatregelen corona. Via: <https://zuid-hollandinzicht.nl/gemiddeld-43-minder-nieuwe-vacatures-in-zuid-holland-sinds-maatregelen-corona>